

Jednostavni linearni modeli

Regresija i analiza varijance (ANOVA)

Većina istraživanja nastoji opisati utjecaj neke nezavisne varijable (prediktora, x) na zavisnu varijablu (ishod, y)

Npr:

imaju li 2 hibrida kukuruza jednako dugačke klipove?

x = hibrid

y = duljina klipa

imaju li dulji gušteri veću masu od kraćih?

(utječe li duljina na masu guštera)

x = duljina

y = masa guštera

Prediktori mogu biti kvantitativne (regresija) ili kategorijske varijable (ANOVA)

Generalni linearni model – poopćenje više tradicionalnih metoda (t – test, regresije, ANOVA, MANOVA, ANCOVA...)

Ishod(i) – kvantitativna varijabla (jedna ili više)

Prediktor(i) – kvantitativne ili kategorijske varijable (jedna ili više)

Y – matrica ishoda; X – matrica prediktora (dizajn matrica); B – matrica parametara (koeficijenata koje procjenjujemo); U- matrica pogrešaka (*noise*)

$$\mathbf{Y} = \mathbf{XB} + \mathbf{U}$$

Pretpostavke: greške su neovisne (*independent*) i multivarijatno normalno distribuirane

R funkcija:

lm(y~x)

Linearna regresija – opisuje (linearnu) ovisnost y o x varijablama

$$Y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \dots + \varepsilon$$

$\beta_0, \beta_1, \dots$ - koeficijenti (intercept + za svaki prediktor u modelu)

ε - pogreška (reziduali – razlike izmjerenih i procijenjenih y vrijednosti)

Analiza varijance (ANOVA) – testira razliku (jednakost) prosjeka više grupa (prediktor je kategorijska varijabla)

The diagram illustrates the ANOVA model equation $y_{ij} = \mu + \tau_i + \varepsilon_{ij}$. Arrows point from descriptive text to each term in the equation:

- y_{ij} : The individual's outcome
- μ : The average outcome over all individuals
- τ_i : The average outcome over all individuals in group i
- ε_{ij} : The random noise that makes individual j unique

Jedostavna linearna regresija – jedan ishod (y) i jedan prediktor (x)

$$Y = \beta_0 + \beta_1 x + \varepsilon$$

β_0, β_1 - koeficijenti (intercept + koeficijent za prediktor x)

ε - pogreška (reziduali – razlike izmjerenih i procijenjenih y vrijednosti)

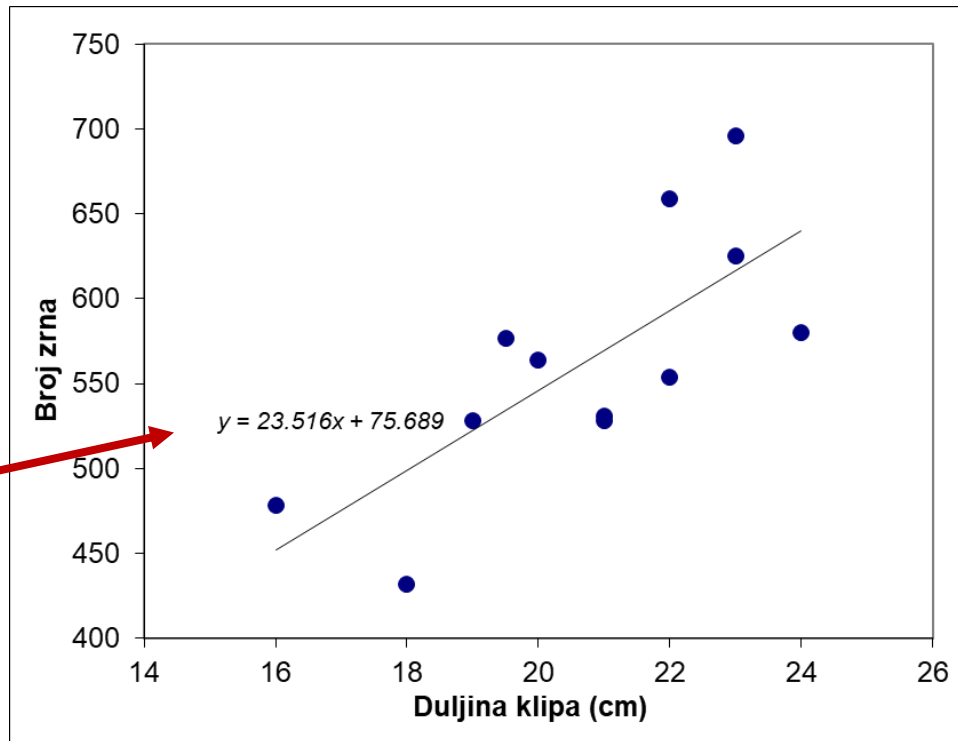
$$Y = a + bx \quad (\text{reg. pravac} - \text{„najbliži” točkama})$$

Procjena $\beta_0 = a$ – intercept (odsječak na osi y)

Procjena $\beta_1 = b$ – regresijski koeficijent (koeficijent smjera pravca)

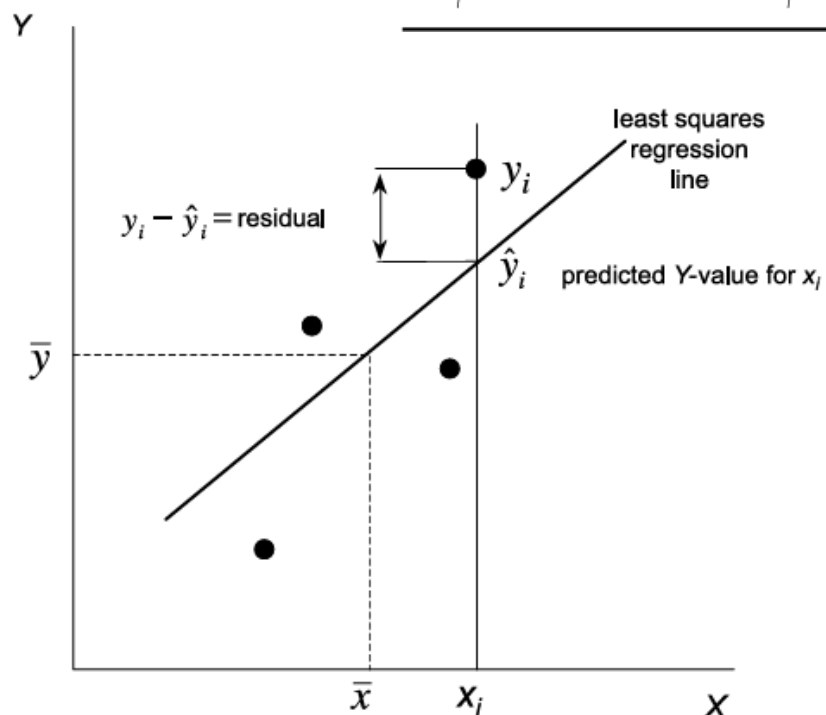
Klip br.	Duljina klipa (cm)	Broj zrna
1	21.0	528
2	21.0	531
3	24.0	580
4	23.0	625
5	22.0	554
6	16.0	478
7	19.5	577
8	22.0	659
9	23.0	696
10	19.0	528
11	18.0	432
12	20.0	564

Što znači 23.516?
Što znači 75.689?

Table 5.2 Parameters of the linear regression model and their OLS estimates with standard errors

Parameter	OLS estimate	Standard error
β_1	$b_1 = \frac{\sum_{i=1}^n [(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})]}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}$	$s_{b_1} = \sqrt{\frac{MS_{\text{Residual}}}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}}$
β_0	$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x}$	$s_{b_0} = \sqrt{MS_{\text{Residual}} \left[\frac{1}{n} + \frac{\bar{x}^2}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \right]}$
ε_i	$e_i = y_i - \hat{y}_i$	$\sqrt{MS_{\text{Residual}}} \text{ (approx.)}$

Točka $(\bar{x}, \bar{y})$ je sigurno na pravcu

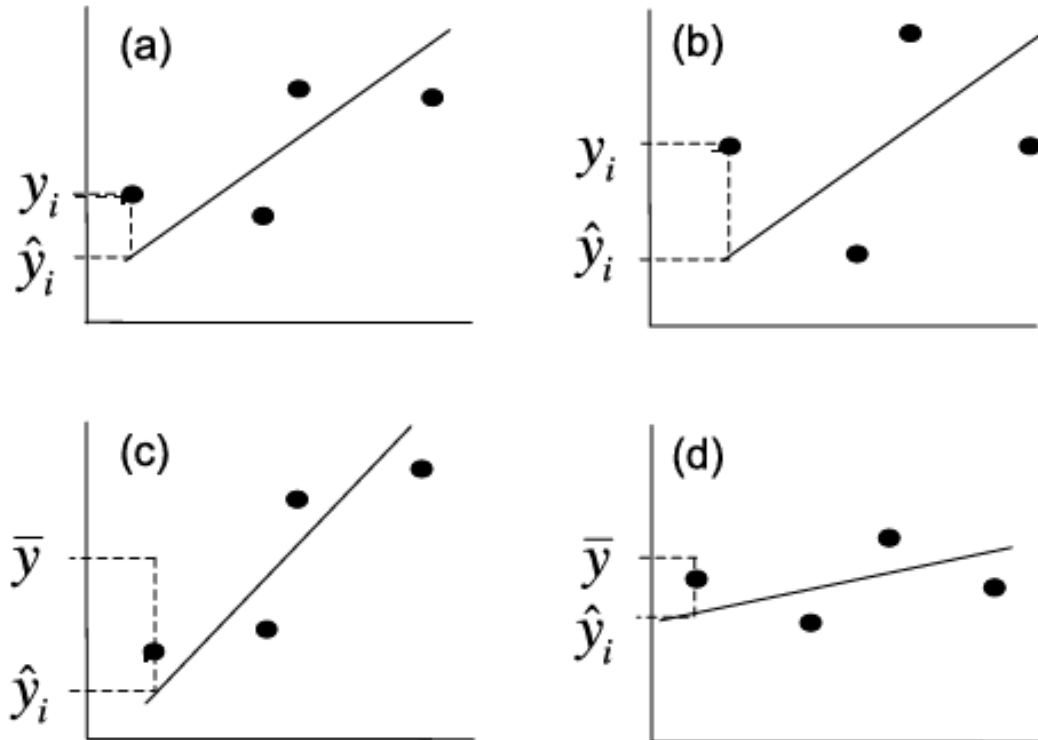
Na pravcu su procijenjene vrijednosti y (*kapa*)

Razlika izmjerenih i procijenjenih vrijednosti y – reziduali („pogreške“)

Reziduali su osnova za testove

Table 5.3 Analysis of variance (ANOVA) table for simple linear regression of Y on X

Source of variation	SS	df	MS	Expected mean square
Regression	$\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2$	1	$\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{1}$	$\sigma_\varepsilon^2 + \beta_1^2 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$
Residual	$\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2$	$n - 2$	$\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n - 2}$	σ_ε^2
Total	$\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2$	$n - 1$		

Figure 5.7 Illustration of explained and residual variation in regression analysis. Residual variation: (a) and (b) have identical regression lines but the differences between observed and predicted observations in (b) are greater than in (a) so the MS_{Residual} in (b) is greater than in (a). Explained variation: (c) and (d) have identical MS_{Residual} (the differences between the observed and predicted values are the same) but the total variation in Y is greater in (c) than (d) and the differences between the predicted values and the mean of Y are greater in (c) than in (d) so $MS_{\text{Regression}}$ would be greater in (c) than in (d).

Table 5.3 Analysis of variance (ANOVA) table for simple linear regression of Y on X				
Source of variation	SS	df	MS	Expected mean square
Regression	$\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2$	1	$\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{1}$	$\sigma_\varepsilon^2 + \beta_1^2 \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2$
Residual	$\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2$	$n - 2$	$\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n - 2}$	σ_ε^2
Total	$\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2$	$n - 1$		

Total – ukupna varijabilnost varijable y – može se „rastaviti” na model+reziduale

Model (regresija) – varijabilnost varijable y objašnjena regresijom (odnosom s x) – objašnjava koliko dobro model opisuje/predviđa $\bar{y}$)

Reziduali (pogreška) – dio varijabilnosti y varijable koji nije opisan regresijom – razlika procijenjenih i izmjerenih vrijednosti y_i – mjerilo udaljenosti izmjerenih vrijednosti y od reg. Pravca

Koeficijent determinacije – R^2 – udio ukupne varijance y varijable objašnjen regresijom

$$R^2 = \text{SS}_{\text{regresije}} / \text{SS}_{\text{total}} = 1 - (\text{SS}_{\text{reziduala}} / \text{SS}_{\text{total}})$$

Testovi značajnosti

Testira se nulta hipoteza: $H_0: \beta_1=0$

(y se ne mijenja ako se mijenja x)

1) F-test (omjer varijanci)

$$F = MS_{Model} / MS_{Rezidual}$$

F se usporedi sa F distribucijom (za $1; n-2$ stupnjeva slobode) – dobije se p – vjerojatnost prihvatanja H_0

2) t- test (omjer procjenitelja i njegove pogreške)

$$t = b / s_b$$

t se usporedi sa t distribucijom (za $n-2$ stupnjeva slobode) – dobije se p – vjerojatnost prihvatanja H_0

Isti zaključak – $F=t^2$

Pretpostavke (pojednostavljeno)

- 1) Normalnost – Pretpostavlja se da su reziduali normalno raspodijeljeni (distribuirani)
- 2) Neovisnost – Pretpostavlja se da su vrijednosti Y varijable i pogreške neovisne jedne od drugih (nema autokorelacije) – često je narušeno kod vremenskih serija ili prostornih podataka
- 3) Homogenost varijanci – varijance Y varijable i pogreške su homogene za svaku razinu x varijable – bitnije kod modela ANOVA-e (kod regresije uglavnom nemamo više Y varijanata za svaku razinu x varijable)

Ove pretpostavke se najjednostavnije provjeravaju (ne egzaktno) dijagnostičkim grafovima (vidi primjere)

U slučaju narušenih pretpostavki se mogu koristiti nelinearni (ili neki drugi) modeli ili se varijable mogu transformirati (preračunati – npr logaritmirati), no pri tome treba biti jako oprezan (što često nije slučaj)

Primjeri

<https://antoinesoetewey.shinyapps.io/statistics-202/>

<https://shiney.zoology.ubc.ca/whitlock/Residuals/>

<https://mjkeough.github.io/examples.html>

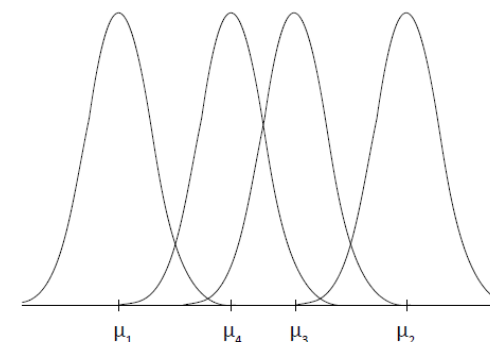
Analiza varijance (ANOVA) – Rastavljanje varijance na komponente (već smo koristili kod regresije)

Linearni model sa kategorijskim prediktorom (x) – (*as.factor()* u R-u)

Zapravo uspoređuje prosjeke varijanata y varijable grupirane prema x varijabli

Nulta hipoteza:

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_i$$

Primjer – jesu li duljine klipova kukuruza (y) jednake za 3 hibrida (x)

$$y_{ij} = \mu + \tau_i + \epsilon_{ij}$$

The individual's outcome

The average outcome over all individuals

The average outcome over all individuals in group i

The random noise that makes individual j unique

Primjer – izmišljeni podatci za duljinu klipa kukuruza 3 hibrida (zaokruženo na cm)

Podatci (y_{ij})			Procjene prosjeka populacija tretiranja ($\bar{y}_{i.}$)			Odstupanja podataka od procjena (ε_{ij})		
A	B	C	A	B	C	A	B	C
18	17	10	15	18	9	3	-1	1
12	19	6				-3	1	-3
16	15	7				1	-3	-2
13	18	11	...	...	...	-2	0	2
14	16	12				-1	-2	3
17	21	8				2	3	-1
15	20	9	15	18	9	0	2	0

Izvori varijabilnosti	df	SS	MS	F
Ukupno	$tr - 1$	$SS_{UKUPNO} = SS_{RM}$		
Tretiranja	$t - 1$	$SS_{TRET} = SS_{RM} - SS_{FM}$	$\frac{SS_{TRET}}{t - 1}$	$\frac{MS_{TRET}}{MS_{ERR}}$
Pogreške (reziduali)	$t(r - 1)$	$SS_{ERR} = SS_{FM}$	$\frac{SS_{ERR}}{t(r - 1)}$	

Izvori varijabilnosti	df	SS	MS	F	F_{tab} $p = 5\% \quad p = 1\%$	
Ukupno	20	378				
Tretiranja	2	294	147	31,50	3,55	6,01
Pogreške (reziduali)	18	84	4,67			

$$SS_{UKUPNO} = SS_{TRET} + SS_{ERR}$$

Što dokazujemo ne prihvatanjem nulte hipoteze?

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_j$$

Ukoliko nas zanima koje grupe (tretmani, razine x varijable) se međusobno razlikuju treba provesti dodatne testove (usporedbe parova, pairwise comparisons)

Definirane unaprijed – prije analize – kontrasti

Definirane tek nakon odbacivanja H_0 – post hoc usporedbe – t-testovi – $t = D/s_D$

SS reziduala je sastavljena od pogrešaka svih grupa – koristimo ju za procjenu s_D

Usporedbe sa kontrolom, ili svih razina sa svim razinama

Potrebno je korigirati p vrijednosti takvih testova radi višestrukih usporedbi (Bonferronijeva korekcija, False discovery rate...)

Density-dependent decline of early horn growth in European mouflon

Krešimir Kavčič^a, Luca Corlatti^{b,*}, Toni Safner^{c,d}, Ivan Gligora^e, Nikica Šprem^a

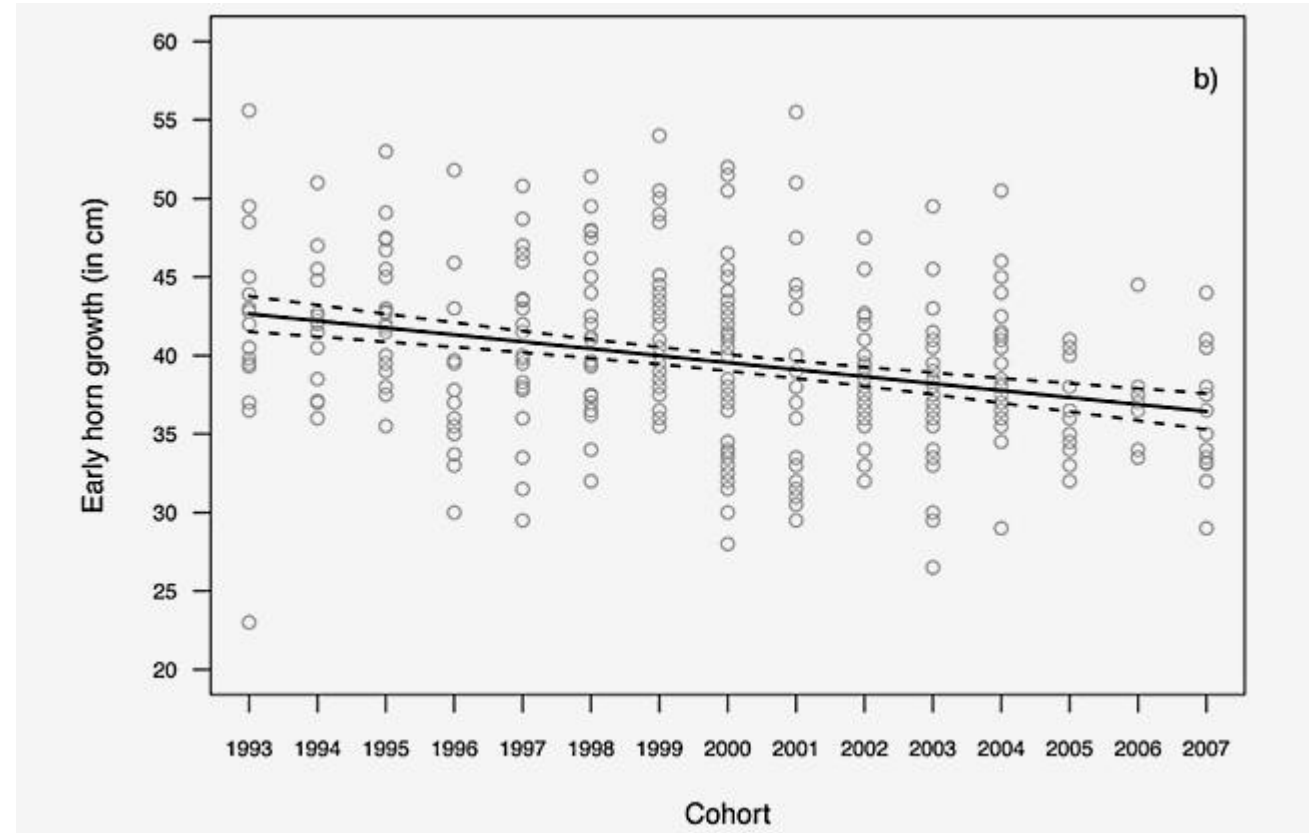
Rani rast roga muflona

n=341

y=rani rast roga (rast u drugoj i trećoj godini)

x=kohorta (godina okota)

Ako je x kategorička ali numerička varijabla (godine, doze i slično) koja je razlika u zaključcima između ANOVA-e i regresijske analize??

Primjeri

<https://istats.shinyapps.io/ANOVA/>

<https://mjkeough.github.io/examples/medley.nb.html>

I u regresiju i u ANOVA-u možemo „dodavati” prediktore

Multipla regresija

Faktorska ANOVA (interakcije!!)

ANCOVA (kvantitativni i kategorijski prediktor - interakcije)

„Slaganje” efekata – crossed ili nested efekti

Fiksni efekti – razine faktora su unaprijed definirane, testira se razlika upravo između tih razina (sva „ciljana” istraživanja)

Slučajni efekti – razine su izvan kontrole (godine i sl.)